

Кучер В.О.

здобувач

(Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка)

УДК 343.18

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Досліджено окремі аспекти процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням економічних злочинів. Розглянуто питання щодо повноважень прокурора та його участі під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: прокурор, кримінальне правопорушення, досудове розслідування, економічні злочини, процесуальне керівництво.

Постановка проблеми. Зловживання та правопорушення у сфері економіки є зазвичай найбільш масштабними за розмірами втрат, які несе держава, та найбільш складними для розкриття і розслідування. Традиційно, одним із основних обов'язків, які покладено на прокуратуру як на контролюючий та наглядовий орган, є робота саме з такими справами. Але із набранням чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. [1] у досудовому розслідуванні прокурор поєднує нагляд за додержанням законності органами досудового розслідування й іншими учасниками цієї стадії з безпосередньою участю в самому розслідуванні у формі процесуального керівництва.

Безперечно, таке поєднання нагляду з активною участю в самому розслідуванні дозволяє прокурору своєчасно попереджувати порушення закону в діяльності органів досудового розслідування під час розслідування економічних злочинів. Але сам факт забезпечення законності при розслідуванні кримінального правопорушення ще не гарантує його повного і якісного розслідування, у зв'язку з чим суди раніше повертали чимало таких кримінальних справ для проведення додаткового розслідування. З прийняттям КПК України, який ліквідував кримінальний процесуальний інститут додаткового розслідування, гостро постало питання про необхідність забезпечення не тільки законного, а й якісного розслідування кримінального правопорушення. Виконання цього відповідального завдання стаття 36 КПК покладає на прокурора, наділяючи його правом процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Наділення прокурора цим повноваженням обумовлено його обов'язком забезпечити якісне розслідування, спрямоване на встановлення усіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, а у разі підтвердження винуватості конкретної особи – підготувати обґрунтований обвинувальний акт і направити його в суд (ст. 36 КПК).

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної

проблеми. Питаннями процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням економічних злочинів займалися такі вчені-правники, як Ю.П. Аленін, О.М. Бандурка, В.Д. Бринцев, Л.М. Давиденко, В.В. Долежан, В.О. Гринюк, В.Г. Гончаренко, Л.Р. Грицаєнко, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, О.В. Капліна, П.М. Каркач, І.М. Коз'яков, Т.В. Корнякова, О.М. Литвак, Л.М. Лобойко, О.Р. Михайленко, М.І. Мичко, В.Т. Нор, В.П. Півненко, М.А. Погорецький, М.В. Руденко, Г.П. Середа, В.М. Тертишник, О.М. Толочко, М.Є. Шумило, В.М. Юрчишин та інші.

Метою статті є дослідження окремих аспектів процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням економічних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Основною і єдиною формою підготовки прокурором обвинувального акта є забезпечення законного розслідування кримінального правопорушення, використання зібраних і перевірених доказів, що відповідають критеріям належності, допустимості та достовірності. Оскільки лише прокурор має право звертатися до суду з обвинувальним актом, то саме він і зобов'язаний забезпечити належну підготовку доказів через швидке, всебічне, повне й неупереджене розслідування економічного злочину в суворій відповідності до закону. Саме це змушує його брати активну участь у розслідуванні, постійно використовувати вказану процесуальну функцію.

Зауважимо, що незважаючи на організаційний розподіл слідчих підрозділів, які здійснюють досудове розслідування економічних злочинів, між МВС України та органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (ч. 1 ст. 38 КПК), їх діяльність є єдиною і специфічною за своєю юридичною природою, принципами і змістом, а також охоплюється єдиним прокурорським наглядом та єдиним процесуальним керівництвом з боку прокурора. Організаційний розподіл слідчих підрозділів і відмежування підслідності їх кримінальних правопорушень пояснюється історичними умовами формування слідчого апарату в країні [2, с. 246].

Участь прокурора у досудовому розслідуванні економічного злочину є важливим засобом вивчення, розуміння ним матеріалів кримінального провадження, проведеного розслідування, вникнення в деталі подій і обставин, що розслідуються. Щоб правильно забезпечити ефективно і законно розслідування кримінального правопорушення, особливо вчиненого у сфері економіки, що характеризується, як правило, груповим характером вчинення, високим ступенем латентності, наявністю корумпованих зв'язків у злочинців тощо, підготувати законний і обґрунтований обвинувальний акт, однієї високої кваліфікації замало, необхідним є ще й високий рівень знання матеріалів досудового розслідування. Без цього навіть найдосвідченіший прокурор не зуміє дати слідчому чіткі і конкретні письмові вказівки, а також правильно спланувати свою роботу на подальших етапах розслідування [3, с. 9]. Пряме, безпосереднє сприйняття доказу із першоджерела підвищує ефективність прокурорської діяльності і одночасно забезпечує якість розслідування.

Оскільки неможливо розглянути всі аспекти процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням злочинів зазначеного виду, у

межах даної статті розглянемо лише ті, що, на наш погляд, є визначальними для успішного розкриття та розслідування економічних злочинів.

Отже, відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК прокурор уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України.

Як слушно з цього приводу зазначає О.Р. Михайленко, участь прокурора в слідчих (розшукових) діях «дає йому можливість безпосередньо розібратися в усіх тонкощах кримінальної справи, виявити недоліки і порушення, поліпшити якість розслідування. Тому буде неправильним обмежувати прокурора правом безпосередньо брати участь у розслідуванні злочинів чи особисто розслідувати справу. Кращим засобом нагляду прокурора за дізнанням і досудовим слідством, недопущенням порушень є власний його приклад, показ, як це потрібно робити» [4, с. 161].

Отже, відповідно до процесуальних правил участі прокурора в слідчих (розшукових) діях, закріплених в новому КПК України, прокурору надано право як самому виконувати будь-яку слідчу (розшукову) дію щодо вчинення економічного злочину, розслідуваного слідчим, так і брати участь у будь-якій слідчій (розшуковій) дії, що проводиться слідчим. Відмінність цих форм безпосередньої участі прокурора в розслідуванні економічних злочинів зумовлюється і неоднаковістю процесуальних правил їх реалізації.

У першому випадку прокурор сам приймає рішення про проведення конкретної слідчої (розшукової) дії, готує все необхідне для її проведення, сам проводить цю дію і забезпечує належне виконання обов'язків іншими її учасниками, фіксує результати слідчої (розшукової) дії у протоколі і посвідчує результати своїм підписом. Проведення прокурором окремих слідчих (розшукових) дій не вимагає прийняття до свого провадження матеріалів розслідування.

Особисте проведення прокурором слідчих (розшукових) дій під час розслідування економічних злочинів відбувається: за наявності конфлікту між слідчим і учасником процесу (відмова давати показання, підписати документи, брати участь у слідчих (розшукових) діях тощо); в умовах великої складності організаційного й тактичного характеру провадження слідчої (розшукової) дії тощо. Прокурори можуть використовувати це право: за одночасного виконання декількох слідчих (розшукових) дій; наявності сумнівів у правильності раніше проведеної слідчим слідчої (розшукової) дії, з метою з'ясування важливих деталей. Інколи прокурори самотійно проводять слідчі (розшукові) дії, від результатів яких залежить встановлення необхідних і важливих обставин кримінального провадження, за матеріалами досудового розслідування тощо. При проведенні слідчої (розшукової) дії прокурор повинен керуватися відповідними нормами нового КПК України, що регламентують порядок проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Для нього, як і для слідчого, обов'язковими є всі вимоги закону

про порядок проведення цих дій. Повноваження прокурора, лінія його поведінки у ході участі в слідчих (розшукових) діях не можуть йти врозрід із КПК України.

Усі докази, зібрані прокурором при особистому проведенні слідчої (розшукової) дії, підлягають всебічній перевірці як самим прокурором, так і слідчим, що проводить досудове розслідування кримінального правопорушення (ст. 216 КПК). Проведення прокурором особисто будь-якої слідчої (розшукової) дії не перетворює його на слідчого. Прокурор завжди залишається прокурором, органом нагляду й обвинувачення, незалежно від того, які свої повноваження він використовує.

Значний теоретичний інтерес і практичне значення мають процесуальні права участі прокурора у слідчих (розшукових) діях, які проводить слідчий. У цих випадках участь прокурора не змінює встановленого законом порядку проведення слідчої (розшукової) дії. Тут сам слідчий виконує всі вимоги закону про порядок її проведення, здійснює необхідні процесуальні заходи, контролює діяльність і поведінку її учасників, складає протокол про її виконання. Прокурор же, підтримуючи процесуальну самостійність слідчого, лише забезпечує законність його діяльності [3, с. 16].

Перед початком слідчої (розшукової) дії слідчий зобов'язаний оголосити всім учасникам цієї дії, що у її виконанні бере участь прокурор і робить про це відповідний запис у протоколі. Слідчий першим з'ясовує усі питання й обставини щодо предмета слідчої (розшукової) дії. Прокурор з'ясовує необхідні обставини після того, як слідчий виконав свою місію. Він може, наприклад, поставити питання особі, яка допитується, пред'явити підозрюваному документи чи речові докази тощо [5, с. 4].

Прокурору не потрібний дозвіл слідчого на участь у слідчій (розшуковій) дії та з'ясування обставин справи, що його цікавлять. Водночас слідчий не може відвести питання, пропозиції чи зауваження прокурора. Усі питання прокурора та відповіді на них заносяться до протоколу слідчої (розшукової) дії, а протокол підписується як слідчим, так і прокурором.

Беручи участь у слідчій (розшуковій) дії, прокурор не тільки з'ясовує обставини, які мають суттєве значення, але залишаються поза полем зору слідчого, а й безпосередньо сприймає докази та їх джерела, своєчасно попереджує порушення закону. Обов'язкова участь прокурора у слідчих (розшукових) діях за тими або іншими категоріями кримінальних правопорушень може бути встановлена наказами і вказівками Генерального прокурора України. Окрім обов'язкової участі прокурора в слідчих (розшукових) діях, рішення цього питання в усіх інших випадках закон залишає на розсуд прокурора, що сам визначає, в якому кримінальному правопорушенні, на якому етапі розслідування, у провадженні якої слідчої (розшукової) дії йому належить взяти участь і в якій саме формі.

Але прокурор не може ухилитися від участі у слідчих (розшукових) діях, якщо до нього надходять відомості про необ'єктивність розслідування кримінального правопорушення від учасників процесу; якщо є сумніви щодо законності прийнятих слідчим окремих процесуальних рішень (наприклад, закриття кримінального провадження стосовно одного із

співучасників економічного злочину; впевненість у тому, що слідчий не зможе провести дану слідчу (розшукову) дію кваліфіковано; у разі відмови підозрюваного від дачі показань; у разі надходження письмового клопотання від підозрюваного, потерпілого або інших учасників з проханням про участь прокурора в конкретній слідчій (розшуковій) дії; у разі виконання найважливіших слідчих (розшукових) дій) [6, с. 77].

Особливу увагу прокурори зобов'язані зосереджувати на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, де слідчі отримують важливі фактичні дані, що потім перевіряються і доповнюються на подальших етапах розслідування. Участь прокурора саме в цих слідчих (розшукових) діях має визначальне значення.

Відповідно до положень нового КПК України прокурор уповноважений також доручати органу досудового розслідування проведення негласних слідчих (розшукових) дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто їх проводити (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК). Проте у ч. 6 ст. 246 КПК України прокурор серед суб'єктів, уповноважених особисто проводити негласні слідчі (розшукові) дії, не названий.

На наш погляд, негласні слідчі (розшукові) дії за своєю суттю є саме оперативно-розшуковими заходами. Але ті з них, що провадяться після реєстрації інформації про злочин в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, стають частиною кримінального процесу та набувають при цьому якісно нового значення негласної слідчої (розшукової) дії.

Досудове розслідування кримінальних правопорушень – складний процес як за своїм змістом, так і за характером питань, які вирішуються протягом нього. У зв'язку з цим обмежувати функцію прокурора, пов'язану з безпосередньою його участю в розслідуванні кримінальних правопорушень, ні в якому разі не можна.

Наприкінці зазначимо, що відповідно до результатів слідчо-судової практики під час розслідування злочинів економічної спрямованості у більшості випадків таким кримінальним провадженням передують оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД), із матеріалів якої можна з'ясувати низку питань, що мають важливе значення для правильного вирішення кримінального провадження, а також обґрунтувати ними рішення про проведення: слідчого огляду (місця події, документів, складських, виробничих та інших приміщень, автотранспорту тощо), тимчасового доступу до речей і документів, обшуків, допитів, затримання підозрюваних осіб, призначення ревізій та аудиторських перевірок, призначення відповідних судових експертиз та інші процесуальні рішення, окрім тих, що стосуються спрямування досудового слідства.

Висновок. Враховуючи викладене, вважаємо необґрунтованою позицію законодавця, викладену у п. 3 Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами і підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень [7], відповідно до якої під час взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами ОРД до слідчого підрозділу

прокурор не бере участі у вивченні таких матеріалів, а також не є учасником оперативної наради, на якій ці матеріали розглядаються. На наш погляд, прокурор, який є процесуальним керівником досудового розслідування економічного злочину, що розпочалося на підставі матеріалів ОРД, не повинен бути обмеженим у доступі та ознайомленні з такими матеріалами, оскільки це дасть реальну можливість якомога повніше скористатися матеріалами ОРД на будь-якій стадії досудового розслідування, у тому числі й для обґрунтування проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» станом на 25 травня 2012 р. (відповідає офіц. текстові). – К. : Алерта, 2012. – 304 с.
2. Бессарабов В. Г. Прокурорский надзор : учебник / В. Г. Бессарабов. – М. : Проспект, 2006. – 536 с.
3. Курило М. П. Участь прокурора в слідчих діях : навч. посібник / М. П. Курило, В. П. Півненко. – Суми : Слобожанщина, 1998. – 24 с.
4. Михайленко О. Р. Прокуратура України : підруч. / О. Р. Михайленко. – К., 2005.
5. Кудрявцев В. Проблеми розгляду судами скарг на окремі постанови органу дізнання і слідчого та прокурора / В. Кудрявцев // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 11. – С. 3-5.
6. Скарєдов Г. И. Участие прокурора в следственных действиях / Г. И. Скарєдов. – М., 1987. – 212 с.
7. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України № 700 від 14.08.2012 // Збірник нормативно-правових актів України, що регламентують окремі питання кримінального провадження / упоряд. С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, В. І. Фаринник та ін.; за заг. ред. В. І. Сліпченка. – К. : ТОВ «АРТ-Дизайн», 2012. – 250 с.

Кучер В.О. Отдельные аспекты процессуального руководства прокурором досудебным расследованием экономических преступлений. Исследованы отдельные аспекты процессуального руководства прокурором досудебным расследованием экономических преступлений. Рассмотрены вопросы полномочий прокурора и его роли в проведении следственных (розыскных) действий и негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: прокурор, уголовное правонарушение, досудебное расследование, экономические преступления, процессуальное руководство.

Kucher V. O. Some aspects of public prosecutor's procedural guidance of pretrial investigation of economic crimes. The article deals with certain aspects of procedural guidance prosecutor pretrial investigation of economic crimes. The question concerning the powers of the prosecutor and his involvement during the investigation (investigation) actions and covert investigative (detective) action. Highlighted the issue of the use of materials of operational activities during the investigation of economic crimes.

It's determined that the prosecutor, who is the head of procedural preliminary investigation of economic crime, which began on the basis of investigative material shall not be limited in access and awareness of such materials, as this will provide a real opportunity to take advantage as much as possible investigative materials at any stage of the preliminary investigation, including the rationale for conducting overt and covert investigative (detective) action.

Keywords: public prosecutor, criminal offense, pretrial investigations, economic crime, procedural guidance.

Надійшла до редакції 23.12.2013